

ЎЗБЕКИСТОН ДАВЛАТ ЖАҲОН ТИЛЛАРИ УНИВЕРСИТЕТИ
ХАЛҚАРО ЖУРНАЛИСТИКА ФАКУЛЬТЕТИ

РЕФФЕРАТ

Мавзу: Журналистика жанрлари

Тайёрлади: 103-гуруҳ талабаси

Сафаров Жавлонбек

Тошкент 2010

Режа

I. Кириш

II. Журналистика жанрларининг жамият ҳаётида тутган ўрни

1. Бадиий – публицистик жанрлар ҳақида

2. Эссе жанри белгилари

3. Журналистика соҳасида репортажнинг аҳамияти

III. Хулоса

IV. Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

“Матбуот халқнинг ўз ҳуқуқини билишида асосий кафолатчидир”

Жон Валлоч, “Nyu-York Tayms”

газетасининг собиқ журналисти

Оммавий ахборот воситаларига оид дарслик, қўлланма, турли тадқиқотларда журналистика жанрларини уч гуруҳга бўлиб ўрганиш, таҳлил этиш қабул қилинган, булар:

1. Ахборот (информация) жанрлари (хабар, ҳисобот, интервью, репортаж).

2. Таҳлилий (аналитик) жанрлар (корреспонденция, мақола, тақриз, кузатиш, шарҳ)

3. Бадиий- публицистик жанрлар (лавҳа, очерк, фельетон, памфлет, эссе, хат).

Албатта, бу тарзда гуруҳларга ажратиш шартли эканлигини, ўрганиш, таҳлил, тадқиқ этиш қулай бўлиши учун қабул қилинганлигини унутмаслик лозим.

жанрлар бир бирини бойитиб, тўлдириб, тақозо этиб туради, улар ўртасига қатъий чек-чегара қўйиш, хитой девори билан ажратиш ножоиздир.

Жанр нима дгани ўзи? Уни қайси белги, хусусиятларига кўра таниш, ажратиш мумкин? Юзаки қараганда оддий, жўн савол, лекин керакли савол. Жанрнинг нималигини билмай, устувор белги, хусусиятларини тайин этмай туриб у ҳақда жўяли фикр юритиб бўлмайди.

Жанр (французча *genre* тур, хил) санъат, адабиёт, шунингдек, журналистика асарларининг тарихан таркиб топган ички бўлинишидир. “Жанр” тушунчаси муайян давр миллатга ёхуд дунё санъатига хос, мос асарларнинг барқарор устувор белги, хусусиятларини англатади,

умумлаштириб кўрсатади. Масалан, тасвирий санъатда портрет жанри бирор одамнинг бус-бутун ёхуд исман қиёфасини (деталини) акс эттирса, пейзаж табиат манзараси ёки алоҳида бир дарахт, ҳайвон тасвиридан иборатдир. Бадиий адабиётда олайлик, ҳикоя жанри кичик бир воқеа тасвири ва у билан бевосита, билвосита боғлиқ одам (лар) образидан иборат бўлса, роман ҳаётнинг кенг панорамасини типик характер ва типик шароитларда бадиий таваллудлаштиришни тақозо этади, акс ҳолда, ҳажми катта бўлишидан қатъий назар роман бўла олмайди. Журналистикада ҳам ҳар бир жанрнинг табиатини унга хос устувор аломатлар, барқарор хусусиятлар белгилайди.

Журналистиканинг ҳар бир жанри ўз ўрнига, мавқеига, нуфузига эга, улардан бирининг аҳамиятини ортиқ даражада кўтариб, бошқа бириникини пасайтириб бўлмайди. Масалан, газетанинг янги сонини, радио, телевидениенинг кундалик дастурини информациясиз тасаввур қилиб бўлмайди. Ахборот, янгиликлар оммавий ахборот воситаларининг кундалик нони, журнални эса мақоласиз - ушбу етакчи таҳлилий жанрсиз тасаввурга сиғдириш душвор. Ҳаётнинг ҳар бир парчасининг тасвири - корреспонденция, икки ёки бир неча кишининг самимий, дилкаш суҳбат-интервьюси, митинг, учрашув, кўрилиш майдончалари, спорт иншоотларидан олиб кўрсатиладиган бевосита, эҳтиросли репортажлар ҳақида ҳам шундай дейиш мумкин. Тўғри, айрим газеталарда узоқ вақтлар давомида жиддий очерк, фельетон, мароқли эссе босилмаслиги, нашр уларсиз ҳам фаолиятини давом эттириб туриши мумкин, лекин бу кемтиклик пировард натижада унинг мавқеига путур етказди, ўқувчиларнинг қизиқишини сусайтиради. Шоирнинг “ҳар фаслнинг ўз хислати бор, ҳар фаслнинг ўз фазилати” деган сатрлари журналистика жанрларига ҳам дахлдор.

Журналистика жанрлари кўп ҳолларда публицистика жанрлари деб юритилади. Журналистика билан публицистика ўртасида бир қанча муштарак жиҳатлар бўлса-да, баъзи фарқли томонлари ҳам бор.

Бадиий-публицистик жанрларда - ёзувчи мақоласи, очерк, фельетон, памфлет, эссе, кичик бадиий-публицистик жанрларга мансуб масал, пародия, эпиграммаларда, борлиқни акс эттиришда адабий-бадиий усуллардан, яъни образлилик, ўхшатиш, жонлантириш, бўрттириш, драматизмдан, сюжет ва композиция имкониятларидан ўринли ва унумли фойдаланилади.

Бадиий-публицистик жанрлар

Бадиий-публицистик жанрлар сирасида хат алоҳида ўрин, мавқега эга. Хат илмий адабиётда эпистоляр публицистика деб номланади.

Хат - жуда қадимий, кенг тақалган жанр. Жаҳон адабиёти, публицистикасида мактуб шаклида ёзилган бир қатор шеърлар, поэмалар, ҳикоя, қисса, романлар, ҳатто драматик асарлар мавжуд.

Табиийки, ҳар қандай хат, мактуб бадиий-публицистик жанр ҳисобланмайди. Масалан, одамлар, идоралар ўртасидаги ёзишмалар, шахсий мактубларнинг аксарияти шунчаки алоқа воситаси, холос. Хат муҳим ижтимоий-сиёсий мазмун-моҳият касб этган, салмоқли муаммони кўтариб чиққан, жамоатчилик фикрини қўзғатган, ифода этган тақдирдагина бадиий-публицистик жанр аломати, хусусиятларига эга бўлади. Баъзан муаллиф “ўта шахсий” деб ҳисоблаган мактуб кутилмаганда ўта ижтимоий куч-қудрат касб этиши мумкин. Масалан, машҳур рус ёзувчиси Константин Симонов Ватан ўруши йиллари (1941-1945)да ҳарбий мухбир бўлиб ишлаган, унинг шеър, корреспонденция, репортаж, очерк, кундаликлари кейинчалик “Кунлар ва утлар”, “Солдат бўлиб туғилмайдилар”, “Тириклар ва ўликлар” каби романлари, “Урушнинг турли кунлари” каби публицистик китоби, бошқа асарларига асос, материал бўлиб хизмат қилган.¹

Хат - ёши улуг, “мўйсафид” жанрлардан. Унинг ёши ёзув ёши билан баробар дейиш мумкин.

Ёзув пайдо бўлгач, одамларда фикр-туйғуларини хат оқали ифода этишга эҳтиёж туғилган.

Мактуб шарқ адабиётида, айниқса, кенг тақалган мактуб шаклидаги шеърӣ, насрий асарлар “нома” деб аталгани маълум. Хоразмийнинг

¹ Бадиий публицистик маҳорат. С. Умиров, А. Нурматов. Маъруза матнлари, 2007

“Муҳаббатнома” (XIV аср), Хўжандийнинг “Латофатнома” (XIV- XV асрлар), Мироншоҳнинг “Таашшурнома” каби дostonларини эслайлик.

Хат атамаси бир қанча маъноларга эга. Унда аввало, илтимос, топшириқ, маълумот, истак, эътироф, эътироз, таклиф ва ҳақозолар акс этади. Бир идора, муассасалардан бошқасига юбориладиган, “қабул қилинди”, “юборилди” дея қайд этиладиган, амалий ҳужжатлар, расмий хат-хабарлар, корреспонденциялар деб аталади; бир одамнинг бошқа бир одамга ёки бир гуруҳнинг бошқа бир гуруҳга йўллаган норасмий мактуби ҳам хат дейилади; “хат” атамаси мақола, тақриз, очерк, ҳикоя, қисса, роман каби жанрлар ҳам баъзан “хат” ибораси билан аталган

Хат публицистикаси бир томондан, ижтимоий-таҳлилий мақоланавислик (корреспонденция, мақола, репортаж, ҳисобот, кўзатиш ва ҳ.к.) билан, иккинчи томондан бадиий публицистика (очерк, фельетон, памфлет, эссе) билан боғлиқдир.

Очерк - бадиий публицистиканинг кенг тақалган, етакчи жанрларидан биридир. Табиатга - ҳам бадиият, ҳам публицистик белги, хусусиятлар хос бўлган ушбу жанрга икки жиҳатдан қаралади, баҳоланади. “Очерк ҳикоя билан тадқиқот ўрталигидаги яқин жойда туради”, - деган эди М.Горький.

Очерк соф ҳикоя ҳам, соф тадқиқот ҳам эмас, балки уларнинг бир қатор муҳим аломатларини сингдирган ўзига хос синтетик асардир. Русча “Очерк” сўзи “Чертить”, “Очертить”, яъни “Чизмоқ”, “Чизиб кўрсатмоқ”, “Чегаралаб олмоқ” маъноларини билдиришини, шунингдек, аксарият очеркларнинг публицистика, публицистик мен билан бўйсунганлигини ҳам назарда тутсак, бу жанрнинг хусусиятларини англаб олишимиз ойдинлашади.

“Очерк” атамаси ўзбек матбуоти адабиётига XX аср бошларидан, асосан, рус адабиёти матбуоти орқали кириб келди, мумтоз адабиёт

намуналарида бу термин учрамайди. Очеркнинг, хусусан, портрет очерки, йўл очерки (Сафарнома)нинг энг яхши намунасини Алишер Навоийнинг “Мажолисун нафоис”, Мирзо Бобурнинг “Бобурнома”сида учратамиз. Навоий “Мажолисун нафоис”да 459 шоирнинг шахсияти, ижоди, зийнати, фазилати, қусўрлари ҳақида шундай қисқа, лўнда, аниқ тавсифлар беради, шеърининг латиф мисраларидан намуналар келтиради, маҳоратга холис, адолатли баҳо берадики, ушбу портрет характеристикаси ўқувчи ёдида узоқ вақт сақланиб қолади.

Муаммоли очерк - даврнинг етилиб пишиб турган долзарб муаммоларини дадил ўртага қўйиши, публицистик чўғдорлиги, бадиий бўёқдорлиги билан ажралиб туради. Муаммоли очерк бадиий тўқима асосига ҳам, конкрет воқеа асосига ҳам қурилиши мумкин - гап муаммонинг ҳаётийлиги, долзарблигида. Масалан, таниқли рус адиби Валентин Овечкиннинг ўтган асрнинг эллигинчи йилларида ёзилган, илк бор “Новый мир” журналида эълон қилинган “Районнинг иш кунлари”, “Серташвиш баҳор” очерклари конкрет воқеа асосига қурилмаган, райкомнинг биринчи секретари Борзов, иккинчи секретари Мартинов, колхоз раиси Опенкин ва бошқалар тўқима образлар.

Ўзбек адиблари Н.Сафаров ва Ш.Убайдуллаевнинг “Реал ташаббуслар, ҳаётий қаҳрамонлар” (“Гулистон” журнали, 1976 йил, 11-сон) очерки муаммоли очеркнинг энг яхши намуналаридандир.

Бадиий-публицистик жанр- очеркнинг уч тури ичида йўл очерки ўзига хос мавқега эга. Йўл очерки очеркнинг, публицистиканинг энг қадимий жанрларидандир. Инсон борки, саёҳат қилади. Саёҳат- ҳар бир инсоннинг ҳаёт тарзининг таркибий қисми. Ижод аҳли, олим, ёзувчи журналист, публицистлар фаолияти тақозасига кўра, кўп саёҳат қилишади. Сафарқ саёҳат ижодкорга мўл материал беради.² Улкан олим Берунийнинг

² Бадиий публицистик маҳорат. С. Умиров, А. Нурматов. Маъруза матнлари, 2007

“Ҳиндистон” асари, шоҳ ва шоир Бобурнинг “Бобурнома”си узоқ, машаққатли, мароқли сафар-саёҳат натижаси сифатида юзага келгандир. Амир Темурнинг юришлари, сафар-саёҳатлари натижаси ўлароқ бир нечта “Сафарнома” ёзилган. (Шарафиддин али Яздий, Жомийларнинг йўл хотиралари, салномалари назарда тутилган). Муқимий умрида кўп саёҳат қилмаган, узоқ жойга саёҳат қилмаган. Қўқондан - Исфарага, Шоҳимардонга.... саёҳат қилган, лекин кўрган-кечирганлари асосида назмда ажойиб йўл очерки- “Саёҳатнома” битган, лекин шу кичик шеърый асар асосида катта, муҳим гап, салмоқли ижтимоий фикр айта олган.

Фельетон, памфлет, масал, эпиграмма, пародия ҳақида гапиришдан олдин ҳажв, юмор, кулги, уларнинг табиати, ўзига хос хусусиятлари хусусида фикр юритиш жоиз. Негаки, санаб ўтилган бадиий-публицистик жанрлар ҳажв, кулги асосига қурилгандир.

Ўткир аччиқ кулги, ҳажв, енгил, «чучук» кулги юмор саналади. Айрим асарларда ҳажв устун бўлса, баъзиларида юмор палласи босиб кетади, ҳажв, юмordan бирдек унумли ва ўринли фойдаланилган асарлар ҳам анчагина.

Ғарбда ҳажв «сатира» номи билан юритилади. «Сатира» сўзи бир неча маънони билдиради экан: баъзилари «сатира» - грекча сўз бўлиб, кичик худо - сатир (satyuros) номидан келиб чиққан дейишса, бошқалар фикрича, унинг ибтидоси лотинча сўзга тақалган бўлиб «аралаш-қуралаш, икир-чикир, омихта таом» маъноларига бориб тақалар экан. Қадимий рим адабиётида сатира (satura) танқид қилувчи, фoш этувчи асарларга нисбатан қўлланган экан.³ Сатирик роман, қиссалар (Сервантес «Дон Кихот». Гогол. «Ўлик жонлар», Неъмат Аминов «Ёлғончи фаришталар» ва ҳ.к.), сатирик пьесалар (Гогол. «Ревизор», А.Корнейчук, «Фронт», А.каҳҳор «Тобутдан товуш» ва ҳ.к.) анчагина, сатирик ҳикоя, фельетон

³ Янгиликлар ёзиш. Халим Саидов. Маърузалар матни, 2006

памфлетлари сони жуда кўп.

Фельетоннинг публицистик хусусиятлари дейилганда мантикий муҳокама, илмий тушунча, ўткир полемик рух, публицистик чўғ, аччиқ ва нордон кулги, муаллиф «мен»и («биз»и)нинг фаоллиги, баённинг тасвир услубининг, сюжет, композиция, конфликтнинг ўзига хослиги, монолог ва диалогнинг мўллиги ва ҳокозолар тушунилади. Жанр табиати илмий тушунча, амаллардан фойдаланишни ҳам тақозо этади, шу маънода фельетонни бадий-илмий публицистик жанр деб аташ ҳам мумкин.

Фельетонда бадий тасвир босим келадими ёки тарозининг муҳокама палласи босиб кетадими-бу муаллифнинг истеъдоди йўналишига, ёзиш манерасига, тили, услуби ва бошқа омилларга боғлиқ.

«Памфлет (инглизча pamphlet)- ижтимоии-сиёсий мавзуга бағишланган, унча катта бўлмаган, кескин полемик рухдаги, фош этувчи асар» дейилади. «Хорижий сўзлар луғати»да Памфлет бир қатор хусусиятлари, аломатлари билан фельетонга яқин турса-да, улар ўртасида муайян фарқлар бор. Фельетонга қараганда памфлетнинг қаҳри қаттиқ, зарби ўткир сўз-иборалари заҳарли, ҳукми шафқатсиз.

Ўғри, товламачи, халқ мулкига кўз олайтирган, ишни расво қилган, маиший бузуқ, бюрократ, ноинсоф, турли гуноҳга ботган кимсалар фельетон «қаҳрамони» бўлиши, жамоатчилик норозилиги, ғазабига дучор келиши, кулги, мазах объектига айланиши мумкин. Вақти-соати келиб, танқид-дашномлар таъсир этиб, одамлар «тузалиб», гуноҳини ювиб, оиласига, ишига қайтса, нормал фаолиятини давом эттирса, фельетон ўз вазифасини бажарган ҳисобланади. Агар фельетон тузувчи қаламига мансуб бўлса, нашр этиладиган китобларидан жой олса, муаллиф «қаҳрамон»ларни бошқа ҳижолатга қўймаслик учун исм-фамилияларни ўзгартириши мумкин (масалан F.Фуломнинг «Ойша ва Мирисок» фельетони илк бор «Қизил Ўзбекистон» газетасида босилганда, артистка

ва раиснинг ҳақиқий номлари берилган эди). Памфлет сиёсий ёт қарашлар, ғоялар, ёв мафкура, тузум, душманларча хатти-ҳаракатларни беаёв фош этадиган, жамоатчиликнинг кучли, кескин фикрини шакллантирадиган хужумкор бадий-публицистик жанрдир. Памфлет эса, зарарли ғоя, заҳарли мафкура, ёвуз куч, қаттол душманни фош этадиган, авра -астарини ағдарар даражада тигга тортадиган қаҳрли сўз.⁴

Памфлетнинг энг ёрқин намуналари украин сатириги Ярослав Галан (1902-1949) қаламига мансубдир. Унинг «Ватансиз кимсалар», «Ўлим пойгаси», «Геринг», «Иохим фон...», «Каннибаллар», «Ёт худолар сояси», «Бир фирибгарликнинг сўнгги кунлари» каби памфлетларида (ёвузлик, қотиллик, геноцид, миллатчилик ўтли, куйдирувчи сатира остига олинади. Масалан, «Бир фирибгарликнинг сўнгги кунлари» памфлетида қирқ бешинчи йил апрелида фюрер идорасидаги аянчли манзара шундай тасвирланади: «Канцелярия ертўласи эндиликда ақлдан озганлар уйини эслатарди. Бетайин қаҳр-ғазабдан кўкариб кетган Гитлер нималардир деб бақирар, кимгадир муштларини ўқталарди. Унинг бўғриқиб-қизариб кетган башарасини таниб бўлмасди, подвалда телбалик, қўрқув ва даҳшат ҳукм сўрарди».

Кейинги йилларда ўзбек адабиёти, публицистикаси, танқидчилиги яна бир жанр - эссе жанри ҳисобига ҳам бойиб борапти. Муаммоли мақола, суҳбат-интервью жанрлари сингари, эссе жанрида пайдо бўлган сон ва сифат ўзгаришлар кейинги йилларда жамият ҳаётида юз берган демократия, ошкоралик, турфа фикрлилик каби жараёнлар билан бевосита боғлиқдир. Ўзбекистоннинг мустақилликка эришиши, миллий истиқлол мафкураси табиати эмин -эркинликка мойил эссе жанри учун қулай шарт-шароитлар яратди.

⁴ Профессионал маҳорат сари тўрт кадам. (журналистлар учун ўқув қўлланма).Т.: 2002 й.

“Қисқача адабий энциклопедия”да бу жанрга шундай таъриф берилади:

“Эссе (французча - интилиш, тажриба, очерк, лотинча - тортиш, чамалаш, тортиб кўраман) жузъий бир мавзунини олиб талқин қилувчи унга алоқадор шахсий таассуротлар ва мулоҳазаларни баён этиш, тасвирлашга интилувчи, унча катта бўлмаган, эркин композицияли насрий асардир. Ранг-баранг жанрларга (фақат адабий жанр бўлиши шарт эмас) шахсий тамойиллар олиб кириш, турли фанларнинг далил-исботлари ва атамаларини бирга қўшиб олиб бориш жараёнида эссе фалсафий, тарихий-биографик, публицистик, адабий-танқидий характер касб этиши мумкин”.

Эссе жанрининг назариясига оид тадқиқотлар Шарқда камроқ, Энциклопедия, луғат, дарслик, қўлланмаларда бу жанр ҳақида маълумот берилмаган ҳисоб.

Эссе жанри ҳақида маълумотларнинг озлиги Фарб адабиётида, айниқса, француз, инглиз адабиётларида кенг тарқалганлиги, рус адабиёти ва бошқа адабиётларда нисбатан кам учраши билан изоҳланади.

Эссенинг жанр сифатида қарор топиши ва шаклланиши француз адиби Мишель Монтень ижоди ва унинг «Тажрибалар» асари билан боғлиқ эканлиги барча тадқиқотчилар томонидан яқдил эътироф этилади.⁵

Бизнинг давримизда, айниқса, ўтган асрнинг олтмишинчи йилларидан бошлаб собиқ иттифоқ халқлари адабиёти, публицистикаси, танқидчилигига эссе тобора дадил кириб келди, сезиларли даражада ривожланди.

Эссе ўзбек адабиётида тез тараққий этиб бораётган, истиқболли жанрлардандир. Бундай дейишимизга маълум асослар бор. Биринчидан,

⁵ Профессионал маҳорат сари тўрт қадам. (журналистлар учун ўқув қўлланма).Т.: 2002 й.

инсон омилига, шахс камолотига ҳар қачонгидан ҳам жиддий эътибор берилаётган кейинги пайтларда эссенинг аҳамияти ошиши, унга эҳтиёжнинг кучайиши табиий. Иккинчидан, сўнгги йилларда тобора равшан кўзга ташланаётган тенденциялардан бири - ҳужжатли жанрларга қизиқиш, эҳтиёжнинг ортиб бораётганлигидир. Ҳужжатлилик (документализм) эса эссенинг табиатига хос нарсас.

Тадқиқотчилар эссе жанрига хос учта муҳим белги, хусусиятни тилга олишади. **Биринчи белги**, «Британия энциклопедияси»да айтилганидек, «эссе предметни, муаллифга қандай таассурот қолдирган бўлса, шу тарзда, шу даражада баён ва тадқиқ этади». Бу фикрлардан келиб чиқиб, муаллифнинг субъектив идроки, тасаввури, жанрнинг моҳияти, мундарижасини белгилайди, дейиш мумкин.

Иккинчи белги бемалол, енгил, эмин-эркин ифода услубида намоён бўладики, бу, предметни ҳар томонлама, мукаммал тадқиқ этиш даъвосини қилмасликни англатиб туради. Эссеистларни композицион бетартибликда айблашади, лекин аллақачонлар аниқланганки, юзаки қараганда кўзга ташланадиган бетартибликда ички тартиб-интизом мавжуд.

Бадиий тафаккур енгил ва эркин кўрингани билан эссенинг энг яхши намуналари бадиий образ, фикр тараққиётининг ички мантиқига бўйсунди.

Учинчи белги ўйчанлик, мулоҳазакорлик, теран ақлий таҳлил-тадқиқотдир. Альбер Камю «Эссе санъатни интеллектуаллаштиришнинг энг юқори босқичи», деб ҳисоблаганда, Британия энциклопедияси «Ақлнинг нозик ўйини» деганда шу назарда тутилган эди. Эссесимон асарлар «соф» ҳолда, шунингдек, эссе - мацола, эссе-суҳбат, эссе очерк, эссе-ҳикоя, эссе-хотира, эссе-романлар билан қоришиқ ҳолда вужудга келиши мумкин. Чингиз Айтматов ва Мухтор Шахановнинг «Чўққида

қолган овчининг охи-зори» («Плач охотника над пропастью») асарини муаллифлар гарчанд роман-интервью деб аташган бўлсада, бемалол «роман-эссе» деб ҳисобласа бўлади, негаки икки муаллиф машҳур ёзувчиларнинг дилкаш, эмин-эркин суҳбати кўп ўринларда ўзлари бошидан кечирган воқеалар, кечинмалар, таассуротлар асосига қурилганки, булар эссе табиатига хос, мос хусусият, белги, аломатлардир.

Зулфия, Чингиз Айтматов, Асқад Мухтор, Эркин Воҳидов, Абдулла Орипов ва бошқа ижодкорларнинг Миртемир ижоди, шахсияти ҳақида айтган дил сўзлари ҳам эсседа келтирилган, муаллифнинг муносабати билдирилганки, бу асарнинг таъсир қувватини яна ҳам оширган. Назаримизда, муаллиф Миртемир шахсиятига ижодидан кўра кўпроқ ўрин берган, ҳолбуки шоир шахсиятини ўрганиш, даставвал, устознинг бой, ранг-баранг, кўп қиррали ижодини кенгрок, муфассалрок, теранрок тадқиқ этиш учун даркор эди. Миртемир ижодиёти эса янада қамровли, чуқуррок таҳлил-тадқиқ этилиши лозим ва мумкин эди. Масалан, устознинг шох шеърларидан бири «Онагинам» тўлиғича келтирилса, бир-икки саҳифада таҳлил этилса, бу асарнинг яратилиш жараёни ҳақида яқинларининг кузатишлари, мулоҳазалари келтирилса соз бўларди. Негаки, бу шеърда, унинг ҳар бир сатрида катта қалбнинг дард-изтироблари, армонлари, орзулари бетакрор қўр, маҳорат билан гавдалантирилган. Шеърнинг ҳар бир сатрида Миртемир шахсияти «мана мен» деб кўриниб туради. Отаёр асарнинг китоб вариантида бу истакларнинг кўпини ҳисобга олган, қўшимча боб, лавҳалар киритилган, бойитган.⁶ Хуллас, эссе тобора ривожланиб бораётган, истиқболли бадий-публицистик жанрлардандир.

Репортаж сўзининг ўзаги репорт бўлиб, унинг бир неча хил маънолари бор. Лекин бевосита журналистикада ишлатиладиган атама моҳиятидан келиб чиқадиган бўлсак ахборот бериш, сўзлаб бериш,

⁶ Профессионал маҳорат сари тўрт қадам. (журналистлар учун ўқув қўлланма).Т.: 2002 й.

тасвирлаб бериш каби маъноларни англатади. Репортажни ёзадиган журналистлар ҳам бежиз репортёр деб аталмайди. Репортаж ахборот беришнинг туридир. Бунда журналист воқеа-ҳодисанинг бевосита гувоҳи бўлиб, ўша жой муҳити, манзараси, одамларнинг кайфияти, воқеа-ҳодисалар жараёнини шундай тасвирлайдики, репортажни ўқиган, радио тўлқинлари орқали эшитган, ва телевидение орқали кўрган ҳар бир икши шу пайтгача берилган янгиликлар ва қисқа ахборотларга нисбатан тўлиқроқ тасаввурга эга бўлади.⁷

Албатта матбуотда бериладиган репортажнинг радио ва телерепортажлардан ўзига хос фарқлари бўлади. Матбуотдаги репортажларда воқеа-ҳодисалар, атроф-муҳит манзараси, одамларнинг кайфияти ва ҳоказо жиҳатлар асосан сўз воситасида берилади. Журналист биринчи навбатда воқеалар ичра асосий ЯНГИЛИКни аниқлаб олиши даркор. Кейинги кузатишларида, ва табиийки, воқеаларни тасвирлашда ана шу янгиликка тегишли жиҳатларни кўпроқ эътиборда тутати.

Олимлар репортажларни бир неча турларга бўлишади. Уларнинг асосийлари *муаммоли*, *воқеабанд* ва *мавзуий* репортажлардир.

Муаммоли репортаж бирор бир воқеа-ҳодисадаги маълум жиҳат асосида жамиятда кўп учрайдиган шу каби типик хато ва камчиликлар борасида фикр юритилади. Бунда тегишли далиллар билан мавжуд аҳвол кўрсатилади, таҳлил қилинмайди, табиийки тегишли хулосалар ҳам ясалмайди. Мавзули репортажда эса бирор воқеанинг содир бўлиши кутилмайди, яъни мавзу танланади. Дейлик, бозорларда паттачиларнинг вазифасини суиистеъмол қилиш ҳоллари бўйича таҳририятга кўплаб шикоятлар келганида журналистлар бозорларга чиқиб тегишли мавзу

⁷ Репортёрлик санъати. Ўқув қўлланма. Ҳ. Саидов, Н. Тўхлиева. Т.: 2008 й.

бўйича репортаж ёзишлари мумкин. Фақат бунда тезкорлик масаласи муаммо бўлмайди, дейлик бир кунга кечикса ҳам ахборот бузилмайди.

Репортажни бундай турларга бўлиш Ғарб журналистикасида йўқ. Қолаверса уларнинг наздидаги репортажлар бизнинг очеркларга ўхшаб кетади.⁸

⁸ Репортёрлик маҳорати. Ҳ. Саидов. Маърузалар матни. 2003 й.

Хулоса

Хориж мутахассислари журналистикага алоҳида истеъдод талаб этувчи соҳа сифатида қарамайдилар. Негаки, фақат ахборот тарқатишгагина асосланган журналистика назариясида ахборот тўплаш, ёзиш ва тайёрлаш маҳоратини оширишга қаратилган аниқ тавсиялар, қонун- қоидалар ишлаб чиқилган. Мазкур ўзига хосликларни айрим жиҳатларини ўзбек журналистикасига жорий қилиш, уни амалиётга татбиқ этиш бугунги кунда катта аҳамият касб этади. Зеро, ахборот жанрларининг ривожини жамият аъзоларига мунтазам тарзда ва ранг-баранг шаклда ахборот етказиб турилишини таъминлайди ва ахборот танқислигини бартараф этади. Қолаверса, ахборот танқислиги оқибатида турли мақсадларни ўз олдига қўйган манфаатдор кучлар томонидан уюштирилувчи “ахборот хуружлари”нинг олдини олиш учун ҳам бу ўзига хосликлардан бохабар бўлиш ғоят муҳимдир.

Республикамизда қатор давлат ва нодавлат, марказий ва ҳудудий оммавий ахборот қоситалари мавжудки, уларнинг ҳар бири ўз йўналиши ва хусусиятидан келиб чиқиб зарурий ахборотни жамоатчиликка етказиш билан шуғулланадилар. Ана шундай катта ахборот оқимини йўналтириш, уни керакли ва тушунарли тарзда аудиторияга тақдим этиш лозим. Бу ўринда ахборотни саралашдан тортиб керакли шаклда ёза олишгача бўлган жараён журналистдан катта маҳорат ва билим талаб этади.

АДАБИЁТЛАР

1. И. А. Каримов. ОАВ тўғрисида /мақолалари, нутқларида ва журналистларга ОАВ ходимлари куни муносабати билан йўллаган табрикларида билдирилган фикрлар.
2. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. Т.: 1993 й.
3. “Тўртинчи ҳокимият” Т.: 1998 й.
4. Профессионал маҳорат сари тўрт қадам. (журналистлар учун ўқув қўлланма).Т.: 2002 й.
5. Репортёрлик фаолиятининг назарияси ва амалиёти. Ўқув қўлланма муаллифлар: Қ.Т.Эрназаров, Ё.М.Маматова, И.Э.Тошалиев, Ш.Қ. Эрназаров. Т.: 2002 й.
6. Репортёрлик санъати. Ўқув қўлланма. Муаллифлар: Ҳ. Саидов, Н. Тўхлиева. Т.: 2008 й.